

Utjecaj zen budizma na određena poglavlja tradicijske kulture suvremenog Japana

Breščanski, Barbara

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:150249>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-29**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

BARBARA BREŠĆANSKI

**UTJECAJ ZEN BUDIZMA NA ODREĐENA POGLAVLJA TRADICIJSKE
KULTURE SUVREMENOG JAPANA**

Završni rad

Pula, rujan 2020.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

BARBARA BREŠĆANSKI

**UTJECAJ ZEN BUDIZMA NA ODREĐENA POGLAVLJA TRADICIJSKE
KULTURE SUVREMENOG JAPANA**

Završni rad

JMBAG: 0303076564, redoviti student

Studijski smjer: Japanski jezik i kultura

Predmet: Odabrana poglavlja o povijesti i kulturi istočne Azije

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: filologija

Znanstvena grana: japanologija

Mentorica: doc. dr. sc. Violeta Moretti

Sumentorica: asistentica Stefani Silli

Pula, rujan 2020.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Barbara Breščanski, kandidat za prvostupnika Japanskog jezika i kulture ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

Barbara Breščanski

U Puli, rujan, 2020. godine

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, Barbara Breščanski dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom *Utjecaj zen budizma na određena poglavlja tradicijske kulture suvremenog Japana* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 9. rujna 2020.

Potpis

Barbara Breščanski

Sadržaj

UVOD	6
ZEN BUDIZAM U JAPANU.....	7
1.1. Zen učenje i prakticanje zena	7
1.2. Japanske škole zen budizma	8
1.3. Japanska estetika.....	10
ZEN U JAPANSKOJ TRADICIJSKOJ KULTURI	11
1.4. Zen u čajnoj ceremoniji.....	12
1.4.1. Kaligrafski svitak	15
1.5. Zen u umjetnosti oblikovanja biljaka: ikebana i bonsai	16
1.5.1. Zen estetika u ikebani	16
1.5.2. Zen estetika i bonsai	18
1.6. Zen u japanskim pejzažnim vrtovima.....	20
ZAKLJUČAK.....	24
LITERATURA	26
DRUGI IZVORI	27
IZVORI FOTOGRAFIJA.....	28
PRILOZI.....	29
SAŽETAK	30
ABSTRACT	31

UVOD

Predmet proučavanja ovoga rada je utjecaj zen budizma na određena poglavlja japanske tradicijske kulture suvremenog Japana. U suvremenoj kulturi Japana zen budizam, koji je osvojio Japan u dvanaestom stoljeću, i danas snažno utječe na društvo u cjelini, a posebice na kulturu i umjetnost, koje su – u mnogim slučajevima – isprepletene. Ciljevi koji proizlaze iz problema i predmeta ovog istraživanja su prikazati utjecaj zen budizma na poglavlja japanske kulture koja su vezana uz direktan odnos čovjeka i prirode, a to su prvenstveno čajna ceremonija, bonsai, ikebana i pejzažni vrtovi.

Za razliku od mnogih religija, budizam se ne fokusira na podrijetlo ljudskog života nego na put pojedinca prema prosvjetljenju. Upravo zbog toga, budizam se – svojim dolaskom u Japan tijekom šestoga stoljeća – ne mora suprotstaviti tradicijama, vjеровanjima i religiji u Japanu, nego se razvija istovremeno s njima.

Zen budizam koji, kao grana budizma, iz Indije, a preko Kine i Koreje, stiže u Japan gdje ga redovnici preoblikuju i pripajaju postojećoj religiji – šintoizmu, pravi procvat doživljava u četrnaestom stoljeću. Zen nije lako objašnjivo učenje. Ponekad izgleda neuhvatljivo ili kontradiktorno. Ono se razlikuje od ostalih vrsta budizma fokusiranjem na unutarnje duhovno iskustvo pojedinca i postizanjem *satorija*. Zen budizam je japanska budistička škola koja ima za cilj postići prosvjetljenje, *satori*. Ono se ne postiže molitvom ni kultom stvari ili ikona niti izučavanjem religioznih tekstova, nego učitelj pomaže učeniku na putu do postizanja cilja. Kako objašnjava Suzuki, „ako je *satori* podložan analizi u smislu da tako postaje savršeno jasan drugom koji ga nije nikada doživio, taj *satori* neće biti nikakav *satori*. *Satori* pretvoren u pojam prestaje biti *satori* i tu više neće biti zen iskustva“.¹

Iako mnogi suvremeni Japanci – prema Devidéu – ne znaju mnogo o zen-budizmu, oni nesvjesno „žive zen“ jer je kulturna baština s kojom žive i rastu u velikoj mjeri nabijena i prožeta utjecajem zena iz prijašnjih stoljeća.² Drugim riječima, iako je zen dio budističke religije, mnogo ljudi prihvaća zen, a da ne prakticira samu vjeru.

¹ Suzuki, Daisetz Teitaro, *Uvod u zen budizam*, Biovega, Zagreb 1998, str.101.

² Devidé, Vladimir, *Japan*, Školska knjiga dd, Zagreb 2006, str. 42.

Zen budizam uvelike je utjecao na mnoge aspekte japanske kulture, a kulturi suvremenog Japana snažan i prepoznatljiv doprinos daju tradicijske vrijednosti i običaji. Ovaj će rad objasniti koje značajke odabranih poglavlja japanske suvremene kulture, kao što su čajna ceremonija, bonsai, ikebana, vrtovi i kaligrafija, imaju korijen u toj doktrini budizma utemeljenoj u Kini.

Za potrebe završnog rada korištena je metoda analize tekstualne građe te sinteza pročitana. Istraživanje je obuhvatilo čitanje više izvora koji govore o razvoju zen budizma i njegovom utjecaju na kulturu Japana kroz povijest. Kao većinski izvori podataka korištene su monografije stranih autora te mrežne stranice na engleskom jeziku. Također, pri istraživanju nastojala sam što je više moguće pridati pozornost radovima o temi zena nastalima u Hrvatskoj.

ZEN BUDIZAM U JAPANU

1.1. Zen učenje i prakticiranje zena

Temeljno učenje budizma, pa tako i zena, problem je rješavanja ljudske patnje. Kako je Buda utvrdio da je „korijen naše patnje naša želja za privrženošću stvarima, ljudima, idejama i iskustvima“³, ideja je ukloniti sve vezanosti koje čovjek tijekom života formira te izići iz trajnog ciklusa reinkarnacije u koji budisti vjeruju te na taj način osloboditi se patnje. Čovjek to može učiniti, kako navodi Baroni⁴, razumijevajući nepromjenljivost svih stvari i eliminirajući sve svoje želje. Tek tada čovjek vidi kao Buda, odnosno postiže prosvjetljenje, *satori*, „blaženo stanje svijesti u kojem se čovjek odrekao svih vezanosti i prepozna temeljno jedinstvo svih stvari.“ Kao prosvjetljeno biće, čovjek postoji u stanju nirvane, u kojoj se oslobađa ciklusa smrti i ponovnog rođenja.“⁵

Zen učenje ne podrazumijeva čitanje i tumačenje budističkih knjiga i spisa jer ti postupci čovjeka ne mogu dovesti do prosvjetljenja. Prema Baroni, „meditacija je jedna od najučinkovitijih praksi za postizanje ispravnog razumijevanja stvarnosti. Meditacija

³ Baroni, Helen Josephine, *The Illustrated Encyclopedia of Zen Buddhism*, The Rosen Publishing group, New York, 2002., str. viii .[vlastiti prijevod].

⁴ Loc.cit. [vlastiti prijevod].

⁵ Loc.cit. [vlastiti prijevod].

omogućuje osobi da doživi *sebe* povezano sa svim ostalim stvarima. Osoba shvaća da razlike između sebe i drugih ljudi nisu apsolutne i da svaka radnja koju poduzmemo utječe na sve ostale“.⁶ Meditacija se provodi u sjedećem položaju lotosa, pri čemu je stopalo jedne noge položeno na bedro suprotne. Pri meditaciji um se može izazivati rješavajući *kōan* paradokse.

Suzuki ukazuje na to da se zen „razlikuje od svih ostalih filozofskih i meditativnih praksi po načelu odsustva pretpostavki“⁷ i nužnom osobnom iskustvu. Zen učenje smatra da svaki pojedinac može postići prosvjetljenje ako se odbace svjetovne misli čak i tijekom svakodnevnih aktivnosti, poput čajne ceremonije, prakticiranjem kaligrafije ili meditacijom u japanskom vrtu. Kako bi se omogućila zen meditacija, zen redovnici razvijaju estetske principe koji odbacuju sve suvišno. Prema Devidéu, „krajnji 'cilj' zena je postizanje *satorija*, prosvjetljenja, buđenja u stanje u kojem tek vidimo svijet i život onakvim kakvi zaista jesu, oljušteni i očišćeni od šljake kojom smo ih prekrili i zamaglili našim nerazumijevanjem i intelektualiziranjem“.⁸

1.2. Japanske škole zen budizma

Japanski redovnici donose budizam u Japan iz Kine tijekom 5. stoljeća. Važno je naglasiti da se, prema Dumoulinu, budizam po dolasku u Japan nije suprotstavljao postojećem šintoizmu, nego se nastavlja njihov koordinirani razvoj.⁹ Smatram da je razlog tome činjenica da budizam nije usmjeren na božanstvo i podrijetlo života, nego na put pojedinca do prosvjetljenja. U Japanu su se, tijekom stoljeća, razvile različite grane i škole budizma, a tri pripadaju zen budizmu: *rinzai*, *soto* i *obaku*.¹⁰

Prema Dumoulinu, čast osnivača zen budizma u Japanu pripada budističkom redovniku Myoanu Eisaiju (1141. – 1215.), koji je u dvanaestom stoljeću osnovao školu zen budizma *rinzai*.¹¹ Učitelji Shuho¹² i Musō¹³ zaslužni su za postizanje specifičnog

⁶ Loc.cit. [vlastiti prijevod].

⁷ Suzuki, Daisetz Teitaro, op.cit.,str.21.

⁸ Devidé, Vladimir, op. cit., str. 45.

⁹ Dumoulin, Heinrich, *A History of Zen Buddhism*, Pantheon Books, New York, 1963., str.182.

¹⁰ *Japan, zen buddhism*, Encyclopædia Britannica 2020; <https://www.britannica.com/topic/Zen> (pristup: 1.9.2020.).

¹¹ Dumoulin, Heinrich, op. cit. str.140.

¹² Shuho (Myocho, Soho Myocho, Kozen, Daito Kokushi, 1282.–1337.) zen budistički redovnik, kaligraf.

¹³ Musō Soseki (Musō Kokushi, 1275.–1351.), zen budistički redovnik, kreator zen vrtova.

japanskog identiteta i odmicanje od kineske škole zena te zahvaljujući njima škola *rinzai* u četrnaestom stoljeću dostiže svoj vrhunac. Metoda učenja koju provode zen učitelji škole *rinzai* uključuje postavljanje meditacijskih zagonetki, *kōana*, odnosno razgovor učitelja i učenika koji se vodi u obliku pitanja i odgovora. Karakteristično za *kōan* je da ne postoji univerzalni odgovor na postavljeno pitanje, nego se prakticiranjem vježbi, sustavom paradoksalnih pitalica vježba um „kako bi ovaj sazrio do stanja *satorija* u kojem su otkrivene sve njegove tajne“. ¹⁴ *Kōan* se provodi sjedeći u položaju *zazen*, što znači „sjediti prekrivenih nogu u tišini i dubokoj kontemplaciji“, ¹⁵ što može biti izuzetno naporno, radi čega je *rinzai* bio prihvaćen u samurajskim plemićkim krugovima koji su na taj način razvijali i jačali vlastiti karakter. ¹⁶ *Kōan* i *zazen* su temeljne karakteristike učenja zen budističke škole *rinzai*, a prema tom učenju, do prosvjetljenja se stiže naglo, u nekom trenutku.

Jedan od najznačajnijih reformatora zen budizma u Japanu je Eisaijev učenik ¹⁷, budistički redovnik Dogen ¹⁸, osnivač škole *soto*, čije je glavno obilježje *zazen*, sjedenje u tišini i meditacija s ciljem postizanja prosvjetljenja, do kojega se stiže postupno. Kako opisuje Dumoulin, škole zen budizma *rinzai* i *soto* imaju identičnu interpretaciju budizma, ali se razlikuju u načinu puta do prosvjetljenja. ¹⁹

Treća i najmanja grana zen budizma u Japanu, *obaku*, razvila se znatno kasnije od prethodne dvije, tek u sedamnaestom stoljeću. ²⁰ Škola *obaku* ne odbacuje proučavanje sutri, ali također smatra da je put do naglog prosvjetljenja prakticiranje *zazena* i *koana*, a kao postupni put do prosvjetljenja koristi se zazivanje Budinog imena. ²¹

¹⁴ Suzuki, Daisetz Teitaro, op. cit., str. 109.

¹⁵ Loc.cit.

¹⁶ Totman, Conrad, *Povijest Japana*, Barbarat, Zagreb, 2003., str. 128.

¹⁷ Baroni, Helen Josephine, op.cit., str. vii.

¹⁸ Dogen (Buddo Zenji, Dogen Kigen, posmrtno Shohyo Daishi 1200. – 1253.).

¹⁹ Dumoulin, Heinrich, op. cit., str. 273 -276.

²⁰ Ōbaku, zen buddhism, Encyclopædia Britannica 2020; <https://www.britannica.com/topic/Obaku> (pristup: 1.9.2020.).

²¹ Dumoulin, Heinrich, op. cit., str. 230.

1.3. Japanska estetika

Prema Keeneu, četiri osnovna principa japanske estetike koji prožimaju njihovu umjetnost, kulturu pa i način života su: nagovještaj (sugestija), nepravilnost, jednostavnost i prolaznost.²² Japanci prihvaćaju i cijene nestalnu, promjenjivu, nesavršenu prirodu. Oni prihvaćaju jednostavnost i prolaznost svega te odbacuju suvišno. Navedene principe utjelovljuje *wabi-sabi*, „estetski ideal i filozofija koja se najbolje razumije u smislu zen filozofije koja je njegovala i oblikovala svoj razvoj tijekom posljednjih tisuću godina... *Wabi-sabi* utjelovljuje zenski nihilistički kozmički pogled i traži ljepotu u nesavršenostima koje su pronađene jer se sve stvari, u stalnom stanju toka, razvijaju iz ničega i prebacuju natrag u ništa“.²³

Izraz *wabi*, iako u prijevodu ima značenje samoće ili osamljenosti, kao estetski princip, kako je ispravno primijetio Firšt²⁴, iskazuje poštovanje siromaštva i kao takav, odavno je dio japanske kulture koji se prenio i u umjetnost i u dizajn koji danas gotovo trenutačno prepoznajemo kao „japanski“. Suzuki raspravlja i navodi mnoga značenja pojma *wabi*, ali zaključuje da je bit *wabija* „biti siromašan, odnosno, neovisan o svjetovnim stvarima – bogatstvu, moći, ugledu – a opet u sebi osjećati prisutnost nečega najvrijednijega, što je iznad vremena i društvenog položaja“.²⁵

Višestruko je značenje izraza *sabi* – osjećaj samoće, pustoši, spokoja i smirenosti.²⁶ „Značajke *sabija* su“, navodi Suzuki, „rustična nezahtjevnost ili arhaična nesavršenost, varava jednostavnost ili lakoća izvedbe, bogatstvo povijesnih prisjećanja (koja, međutim, nisu nužno prisutna) te, naposljetku, neobjašnjivi elementi koji određen predmet podižu na razinu umjetničkog djela“.²⁷

Kako ukazuje Firšt, „nedorečenost omogućava svakome da po vlastitoj sposobnosti uvida doživi značenja bez da druge isključuje (što je osobito važno u japanskoj kulturi), ili da se iscrpi u interpretaciji doživljaja (što je važno za osobni duhovni rast)“.²⁸

²² Keene, Donald, *Japanese Aesthetics*, University of Hawai'i Press, Hawai 1969., str. 294.

²³ Juniper, Andrew, *Wabi sabi: The Japanese Art of Impermanence*, Tuttle Publishing, US 2003, str. 24. [vlastiti prijevod].

²⁴ Firšt, Damir, *Wabi - Sabi - Temeljni pojmovi japanske estetike*. Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2010., str. 31.

²⁵ Suzuki, Daisetz Teitaro, *Zen i japanska kultura*, Sipar, Zagreb, 2016., str. 20.

²⁶ Frederic, Louis, *Japan Encyclopedia*, The Belknap Press of Harvard University Press, London, 2002., str. 803.

²⁷ Suzuki, Daisetz Teitaro, op. cit., str. 22.

²⁸ Firšt, Damir, op. cit., str. 44.

Može se zaključiti da je u japanskoj kulturi estetika posve drugačija od estetike zapadnog svijeta kojemu pripadamo. Odlike koje ju krasi su asimetrija, neravnoteža, jednostavnost, nedorečenost, sugestivnost, samotnost ili, obuhvaćeno jedinstvenim pojmom, *wabi-sabi*. „Sve one izvire iz središnjeg poimanja zenske istine koja glasi: 'Jedan u mnoštvu i mnoštvo u jednome' ili, još bolje, 'Jedan koji ostaje u mnoštvu, pojedinačno i skupno'“.²⁹

Jedan od primjera estetskog koncepta *wabi-sabi* ističe Ludwig opisujući čajnu ceremoniju: „Cijelo je okruženje prožeto sabijem: neravnina ispucale posude za čaj, drevni zahrđali čajnik, osamljeni cvijet, sobica od deset kvadrata. A način života koji dolazi do izražaja u jednostavnom, mirnom izlaganju majstora čaja je wabi“.³⁰

ZEN U JAPANSKOJ TRADICIJSKOJ KULTURI

Japan je danas u svijetu prepoznatljiv po tradicijskim običajima i vještinama koje u sebi nose elemente zenske estetike. Ukazuje na to i Munsterberg: „Veliki dio japanske kulture od trinaestog stoljeća duboko je pod utjecajem zen razmišljanja. Ne samo umjetnost, nego i čajna ceremonija, cvjetni aranžmani, pejzažno vrtlarstvo, mačevanje, haiku stih, drama no i kaligrafija – nadahnuti su zenom“.³¹ Jedno od obilježja zen razmišljanja je i duboka i snažna veza čovjeka s prirodom pa je ovaj rad usmjeren na ona područja kod kojih je ta veza direktna, a to su kulture pripreme i ispijanja čaja, ikebana, bonsai i vrtovi.

²⁹ Suzuki, Daisetz Teitaro, op.cit., str. 24.

³⁰ Ludwig, Theodore M., *The Way of Tea: A Religio-Aesthetic Mode of Life*, The University of Chicago Press 1974., str. 48 [vlastiti prijevod].

³¹ Munsterberg, Hugo, *Zen and Art*, Art Journal 1961., str.168; <http://www.jstor.com/stable/774379> [vlastiti prijevod].

1.4. Zen u čajnoj ceremoniji

Čajna ceremonija danas se uglavnom veže za japansku kulturu, iako je to običaj koji su japanski redovnici uvezli iz Kine. Japanska čajna ceremonija, koju Japanci nazivaju *chanoyu*, *chado* ili jednostavno *ocha*, koreografski je ritual pripreme i posluživanja japanskog zelenog čaja, *macha*. Ceremonija čaja je umjetnost koja se stoljećima razvijala, dosegla vrhunac u šesnaestom stoljeću i kao tradicija se zadržala do danas.

Kako navodi Ludwig³², „nije posve jasno kada je čaj prvi put doveden u Japan, ali negdje tijekom razdoblja T'ang, japanski redovnici i izaslanici upoznali su se s pićem u Kini i tu praksu donijeli u Japan, vjerojatno u ranom razdoblju Nare“. Tijekom razdoblja Nara, u Japanu se biljka čaja uzgaja najčešće zbog ljekovitih svojstava, a koriste ju uglavnom svećenici i plemići.

Popularnost ispijanja čajnog napitka porasla je tijekom razdoblja Kamakura, nakon što se 1191. godine svećenik Myoan Eisai, „prvi majstor zena u Japanu, vratio iz Kine donoseći *rinzai zen* kao i novi način pripreme čaja – miješanje zelenog čaja u prahu i tople vode u zdjelici“. ³³ S vremenom je ceremonija ispijanja čaja postala vrlo popularna među plemstvom. U razdoblju Ashikaga, kada je u Kyotu ponovno procvjetao dvorski životni stil, održavaju se i populariziraju u čajnim paviljonima turniri u pripremanju čaja, *tocha*.³⁴ Kako čajna ceremonija ne bi izgubila svoj prvotni smisao, poznati majstor čaja Sen no Rikyu (1522. – 1591.) donosi određena pravila i principe te usmjerava čajnu ceremoniju izvornoj svrsi. Sudionici čajne ceremonije tako prestaju biti dio velikog spektakla i imaju mogućnost spoznati dublje značenje čajne ceremonije.

Japanska ceremonija čaja, onakva kakva je danas poznata, počela je doista u 16. stoljeću kada je zen budistički redovnik, majstor čaja, Sen no Rikyu dao vlastito objašnjenje o *chado* ili "putu čaja".³⁵ Rikyu je vjerovao da se u potpunosti može razumjeti pravo značenje čajne ceremonije, ukoliko se slijede određena pravila. Nakon godina vježbanja i svladavanja ceremonije čaja, Rikyu propisuje sedam pravila koja

³² Ludwig, Theodore M., op. cit., str. 44 [vlastiti prijevod].

³³ Dumoulin, Heinrich, op. cit., str. 20. [vlastiti prijevod].

³⁴ Ludwig, Theodore M., op. cit., str. 45.

³⁵ Devidé, Vladimir, op. cit., str. 183.

svatko mora učiniti kako bi uistinu svladao umjetnost "puta čaja". Osim pravila, Rikyu postavlja i četiri principa: sklad – koji je podrazumijevao povezanost čovjeka i prirode, poštovanje – svima i svemu oko nas, čistoća – koja se odnosila i na fizički i na duhovni smisao za red te spokojstvo – osjećaj mira koji je moguće postići samo ako su ostvareni svi raniji principi.³⁶

Rikyuova čajna ceremonija temelji se na skromnoj estetici, profinjenosti i rustikalnosti.³⁷ Čini se razvidnim kako proces čajne ceremonije ne podrazumijeva samo ispijanje čaja nego i umijeće pripreme čajnog vrta, čajne sobe, posuđa i samog napitka.

Čajni vrt je tradicionalno smješten uz paviljon (čajnu kuću) predviđen za drevnu čajnu ceremoniju, a do čajne kućice kroz vrt vodi put, *roji*.³⁸ Zimzelena stabla, grmlje i biljke trebaju biti podrezani i ukrašeni, ali tako da djeluju prirodno, nesavršeno.³⁹ Korov i opalo lišće uklanja se iz vrta, ali se dio lišća ostavlja kako ne bi djelovalo suviše čisto, jer je to neprirodno. Ostavljanje lišća na tlu bit će kao u prirodi gdje se i inače nalazi, ispod stabala, s ciljem da vrt bude prirodan i živ. Staza je načinjena od kamenih ploča nepravilna oblika, a svi elementi, uglavnom bambusi, paprati i visoke trave, postavljeni su skladno tako da niti jedan od njih ne dominira i ne remeti pažnju posjetitelja.⁴⁰ *Roji* se najčešće sastoji samo od kamenih ploča koje čine krivudavi put, a hod vrtnim putom priprema posjetitelja za ono što slijedi, a to je duhovno pročišćenje kroz čajnu ceremoniju. Devidé navodi da „kamene na stazi pomno se odabiru – izbjegava se svaka simetrija, svako ponavljanje; redovito se pojedini kamene razlikuju i bojom, i vrstom, i oblikom, i teksturom“. ⁴¹ Kamena svjetiljka ili lanterna, *ishi doro*, detalj je koji je neizostavan u čajnom vrtu, a prije samog ulaska u čajnu kuću, *chashitsu*, gosti pristupaju ritualnom čišćenju pri kojemu ispiru ruke u *tsukubai*, malenom kamenom

³⁶ Chanoyu: The Japanese Tea Ceremony, India international Centre Quarterly, April 1976, Vol.3, No.2, str 159. Stable URL: <http://www.jstor.com/stable/23001948> (Pristup: 2.7.2020.).

³⁷ Penrod, Alyssa, *Zen and the Art of Tea*; https://lagrange.edu/resources/pdf/citations/2011/01_Penrod_Art.pdf (Pristup:15.7.2020.).

³⁸ *Cha-shitsu, Cha-shitsu japanese architecture*, Encyclopædia Britannica 2020; <https://www.britannica.com/art/cha-shitsu#ref48306> (pristup: 1.9.2020.).

³⁹ *Japanese Tea Gardens: History, Plants & Design*, Study.com, <https://study.com/academy/lesson/japanese-tea-gardens-history-plants-design.html> (Pristup: 8.9.2020.).

⁴⁰ Rigas, Debra, *Elements of a Zen Garden & Their Meaning*, hunker. <https://www.hunker.com/13428543/elements-of-a-zen-garden-their-meaning> (Pristup: 15.7.2020.).

⁴¹ Devidé, Vladimir, op. cit., str. 188.

bazenu u kojemu voda teče iz bambusove stabljike.⁴² Može se uočiti da je vrt istovremeno jednostavan i elegantan, asimetričan i star, u skladu s odlikama *zen* budističke estetike, pod čijim je okriljem i nastao.

Čajna kuća također poštuje odlike *zen* estetike. Izgrađena od prirodnih materijala, a uglavnom su to drvo i bambus, a zidovi izgledaju trošno i rustikalno. Gosti u čajnu sobu, *chashitsu*, ulaze kroz mala vrata – *nijiriguchi* – koja se nalaze na vanjskom zidu. Pri ulasku, gosti se kreću oslonjeni na šake i koljena te se istim načinom pomiču do mjesta predviđenog za sjedenje, što je nagovještaj poniznosti, ali i jednakosti svih koji su unutra.⁴³

Slika 1. Čajna kuća

Čajna soba, u kojoj istovremeno boravi nekoliko gostiju, nije velika i pruža odmak od vanjskog svijeta. Pod prekrivaju *tatamiji*, odnosno prostirke. Najvažnijim dijelom čajne sobe smatra se *tokonoma*. To je izdignuti dio prostorije, niša, u kojoj su izloženi ikebana, cvjetni aranžmani i zen svitak, kaligrafski tekst koji nosi poruku i pomaže posjetitelju pročistiti misli uoči ceremonije.⁴⁴ Utjecaj zen budizma na ikebanu i kaligrafiju bit detaljnije opisani u nastavku.

Naizgled, priprema čaja tijekom čajne ceremonije nosi u sebi kontradikciju: trebala bi, prema osnovnim zamislima Sena no Rikyua, biti jednostavna, a zapravo se sastoji od mnoštva točno propisanih pokreta. No upravo ti naučeni i do savršenstva dovedeni pokreti, lišeni svake suvišnosti, omogućuju pripremu i posluživanje čaja s puno duhovnosti, koncentracije, tišine i spokojstva. To potvrđuje Dumoulin navodeći da je, „prema Rikyuovom konceptu, čajna ceremonija bitno povezana sa zenom“ te da se „bez ozbiljne asketske discipline ne može ostvariti religiozno nadahnuti ideal čajne ceremonije“.⁴⁵ Jednostavnost se, dakle, sastoji u poštivanju rituala pri pripremi svake pojedine zdjelice čaja, pri svakoj kretnji – od prvog ulaska u prostoriju, preko pripreme i posluživanja čaja, do napuštanja čajne sobe.

⁴² *Design of the Tea garden, The Japanese Tea Ceremony*; <http://japanese-tea-ceremony.net/garden.html> (Pristup:2.7.2020.).

⁴³ Penrod, Alyssa, op.cit., str 3.

⁴⁴ Dumoulin, Heinrich, op. cit., str. 265.

⁴⁵ Dumoulin, Heinrich, op. cit., str. 213. [vlastiti prijevod].

Odabiru čajnog pribora pridaje se velika važnost i on mora zadovoljiti kriterije zen estetike. Svaki pojedini dio – lonac za vodu, čajnik, žlica od bambusa, pjenjača i zdjelica za čaj – imaju vlastitu prirodnu ljepotu, povijesnu vrijednost, nesavršeni su prema kriterijima zapadne estetike, odišu starinom.⁴⁶ Drugim riječima, utjelovljuju estetske principe *wabi-sabi*.

Čajna ceremonija⁴⁷ je usavršena "kako bi postala alat za buđenje svijesti i unutarnjeg mira kako bi, na kraju, kroz pažnju i ponavljanje, mudrost mogla doći".⁴⁸

1.4.1. Kaligrafski svitak

Zen redovnici kaligrafiji⁴⁹ su dali velik značaj u čajnoj ceremoniji. Kaligrafski svitak izložen je u *tokonomi*, najistaknutijem dijelu čajne sobe, kako bi bio dostupan pogledima gostiju koji ga gledaju kako bi očistili um i pripremili se za ceremoniju pripravljanja i ispijanja čaja.

Japanska kaligrafija u razdobljima Kamakura i Muromachi pod snažnim je utjecajem zen budizma. Peirre Rambach, kako navodi Devidé, govori o velikoj ulozi zen redovnika u razvoju kaligrafije kao umjetnosti, jer su „morali naći originalan način brzog prijenosa svojih vizija; oni su ti koji su kaligrafiju preobrazili u umjetnost totalnog izraza...Oni su bili prvi stvaraoci nefigurativne umjetnosti time što su zadržavali samo bit nekog ideograma kojemu gledaoci gdjekad nisu mogli razumjeti oblika, ali su bili snažno potaknuti njegovom likovnom vrijednošću, pronalazeći u njemu smisao pozivom na osjećaj koji sugerira“.⁵⁰ Zen redovnici nisu bili profesionalni kaligrafi, nego su kaligrafiju, odnosno proces ispisivanja znakova, smatrali tek dijelom meditacije. Njihova kaligrafija nazvana je *bokuseki*, što doslovno znači „trag tinte“. To je „forma bez forme, smjer bez smjera i djelovanje kroz neaktivnost. Ne može se jednostavno shvatiti ili definirati. Trebalo bi osjetiti...Tragovi kista ne smiju se prepravljati, potez koji

⁴⁶ Penrod, Alyssa, op.cit., str. 3.

⁴⁷ Više detalja o čajnoj ceremoniji dostupno je u knjizi Devidé, Vladimir, *Japan*, Školska knjiga, Zagreb, 2006., str. 183.-189.

⁴⁸ Show, Sarah, *Introduction to Buddhist Meditation*, HWA Text and Data Management, London, 2009., str. 251. [vlastiti prijevod].

⁴⁹ Više detalja o kaligrafiji dostupno je u knjizi Devidé, Vladimir, *Japan*, Školska knjiga, Zagreb, 2006., str. 142.-146.

⁵⁰ Devidé, Vladimir, *Japan: Prošlost i budućnost u sadašnjosti*. Vjesnik, Zagreb 1988., str. 94.

se izvodi mora biti rezultat potpune koncentracije, a prema principima zen budizma i prosvjetljenja“.⁵¹ Osnovna je karakteristika kaligrafije *bokuseki* debeli potez kista kojim zen učitelj prenosi poruku učeniku. Devidé objašnjava kako statika i dinamika te potez i mirovanje moraju biti savršeno izbalansirani. „Kist u ruci treba držati čvrsto, ali ne zgrčeno; odlučno, ali ne kruto“.⁵² Opisuje kako pokrete kistom ne činimo iz šake, već iz lakta pa čak i iz ramena. „Potez ne ispisuju prsti, nego cijela ruka, cijeli čovjek“.⁵³ Kako navodi Mason, u razdoblju Edo vodeću ulogu u društvu preuzimaju samuraji, no i dalje je u umjetnosti dominantan utjecaj zen budizma te se razvija *zenga*, prakticiranje zena u slikarstvu i kaligrafiji.⁵⁴ *Zenga* podrazumijeva umjetničku cjelinu koju čine crtež tintom i kaligrafski tekst, pri čemu su linije kista debele i jasne. Svitci odišu minimalizmom koji je karakterističan za japansku estetiku, a osim ideograma najučestaliji motivi su štapići, planina Fuji ili krug, *ensō*.

Slika 2. *Ensō*

S obzirom da je put do prosvjetljenja individualan, smatra se da „bilo koji motiv može predstavljati trenutak u kojemu se um oslobađa, a tijelo može stvarati“.⁵⁵

1.5. Zen u umjetnosti oblikovanja biljaka: ikebana i bonsai

1.5.1. Zen estetika u ikebani

Ikebana je tradicionalna japanska umjetnička forma aranžiranja cvijeća usko povezana uz čajnu ceremoniju. Manje poznati naziv za ikebanu je *kado*, što znači „put cvijeća“, a „iako je aranžiranje cvijeća bilo poznato i prije dolaska zen-budizma u Japan, danas je ono posredna veza sa zen-tradicijom“.⁵⁶

⁵¹ *Bokuseki, Zen Calligraphy, Beyond Calligraphy*, 2010-2018; <https://beyond-calligraphy.com/2010/03/05/bokuseki-%E5%A2%A8%E8%B9%9F-zen-calligraphy/> [vlastiti prijevod].

⁵² Devidé, Vladimir, *Japan*. Školska knjiga dd, Zagreb 2006., str. 145.

⁵³ Loc. cit.

⁵⁴ Mason, Penelope E., *History of Japanese Art*, Upper Saddle River, New Jersey, 2005., str. 325.

⁵⁵ *Japan before 1333.*, Boundless Art History, 2018. <https://courses.lumenlearning.com/boundless-arthistory/>. (Pristup: 2.7.2020.) [vlastiti prijevod].

⁵⁶ Baroni, Helen Josephine, op. cit., str. 170. [vlastiti prijevod].

U drevna su vremena zimzelene grane postavljane u uspravan položaj kako bi služile kao privremena prebivališta šintoističkim božanstvima (*kami*). Ubrzo, uspravni aranžmani gube religijski značaj i razvija se slobodniji pristup koji prihvaća majstor čaja Sen no Rikyu „kao produžetak individualističkog svijeta stila *wabi* u čajnoj ceremoniji, prakticiranog jednostavnim priborom u rustikalnom okruženju“.⁵⁷ U ikebani se, kao i u ostalim umjetnostima pod utjecajem zen budizma, provlači princip ljepote prolaznosti i ideja da je svijet u stalnoj mijeni. Njezina je ljepota – ljepota trenutka, u svim fazama sazrijevanja ikebane, od dozrijevanja, preko punog cvata do uvenuća. Ikebana uči čovjeka prepoznavanju vrijednosti života u svim njegovim fazama, a ne samo u trenutku u kojemu čovjek dostiže svoj vrhunac te na taj način ona razvija harmoniju čovjeka s prirodom. I Channing ukazuje na to da ikebana ima korijene u zen budizmu te da se, više kao filozofija nego konvencionalna religija, zen budizam fokusira na ponovno usklađivanje čovječanstva sa zakonima prirode kroz osobni razvoj.⁵⁸

Postoji više stilova ikebane i škola te umjetnosti aranžiranja cvijeća, no Devidé navodi da je „bitna karakteristika svih klasičnih oblika u tome što su istaknute tri „linije“ duž kojih se ikebana gradi: samo lagano od vertikale iskošena linija neba ili *shin*, kraća i položenija linija čovjeka ili *soe* i još kraća i položenija linija zemlje ili *hikae*“.⁵⁹ Tradicionalna struktura triju spomenutih grana koje polaze iz iste točke predstavlja jedinstvo i međusobnu ovisnost duha, čovjeka i zemlje.

Osim naglašavanja linija koje čine grane, listovi i cvjetovi, u formiranju ikebane važan je i prostor u kome se *ikebana* nalazi. Channing navodi da „Japanci imaju riječ *ma* za pojam intervala ili praznine u vremenu i prostoru. U umjetnosti ikebane, prostor je bitna komponenta i često središnja točka aranžmana. *Ma* stvara ritam i protok, zahvaćajući gledatelja svojom kompozicijom. *Ma* omogućava razumjeti da je "manje uistinu više".⁶⁰ Asimetrija se postiže i korištenjem neparanog broja grana što aranžmanu daje prirodnu

Slika 3. Ikebana

⁵⁷ *Ikebana: The Japanese way of the flower*, ZenVita, <https://www.zenvita.com/blog/ikebana-the-japanese-way-of-the-flower.html> (Pristup: 2.7.2020.) [vlastiti prijevod].

⁵⁸ Channing, Donna, *About Ikebana*, Unique Japan, <https://new.uniquejapan.com/about-ikebana/> (Pristup: 2.7.2020.).

⁵⁹ Devidé, Vladimir, op. cit., str. 213.

⁶⁰ Channing Donna, op. cit. [vlastiti prijevod].

dinamiku. Posebna važnost daje se odabiru i usklađivanju posude i kompozicije aranžmana, uz poštivanje estetike *wabi-sabi*.

Primjećuje se da estetska načela ikebane prirodno nastaju iz odnosa Japanca prema prirodi: „On je ne želi pokoriti i svladati, već živi s njom i u njoj... zazire od blještavila, pretrpanosti, pretjeranog šarenila i neprirodne simetrije“.⁶¹

1.5.2. Zen estetika i bonsai

Postoje mišljenja da je u suvremenom Japanu jedna od najčešćih metoda koja se koristi za nadahnuće zen svijesti uzgoj japanskog ukrasnog patuljastog stabla. Devidé opisuje kako je danas jedan od najčešćih hobija Japanaca uzgoj patuljastih stabalaca *bonsai* te da se time bavi više od milijun ljudi, a čine to kako bi zadovoljili težnju da uvijek budu blizu prirodi.⁶²

Bonsai, ili u prijevodu „minijaturna biljka u posudi“⁶³ je posebna tehnika uzgoja biljaka u posudi pri kojoj biljke zadržavaju sva obilježja te biljne vrste u prirodnoj veličini. Tehnika uzgoja, koja se sastoji od vezanja i podrezivanja grana i korijena, sadnje u plitki pojas zemlje u posudi te višestrukog presađivanja, nastala je u Kini prije više od tisuću godina, a u Japan su je donijeli tijekom kamakurskog razdoblja (ili razdoblja Kamakura) zen budistički redovnici.⁶⁴

Osnovna ideja umjetnosti *penjing*⁶⁵, kineske prethodnice *bonsaija*, bila je stvaranje prirode u minijaturi kako bi omogućila učenicima bolji uvid u pet elemenata; vodu, drvo, metal, zemlju i vatru. Uz to, vjerovalo se da umjetnost sadnje, uzgoja i održavanja tih minijturnih stabalaca omogućava sjedinjenje i sklad s prirodom kroz meditaciju.

Prema navodima u *The ancient art of bonsai*⁶⁶, *bonsai* potječe od *pensaija*, umjetnosti uzgoja pojedinačnih stabala u posudi, dok umjetnost *penjing* – kojega je dio i *pensai* –

⁶¹ Devidé, Vladimir, op. cit., str. 212.

⁶² Ibidem., str. 209.

⁶³ *Jisho, Japanese-English dictionary*, <https://jisho.org/search/bonsai> [vlastiti prijevod] (Pristup: 2.7.2020.).

⁶⁴ Frederic, Louis, *Japan Encyclopedia*, The Belknap Press of Harvard University Press, 2002., str.81.

⁶⁵ *The history of Bonsai*, Bonsai Sanctum, <https://www.bonsaisanctum.com/history-of-bonsai/> (Pristup: 4.7.2020.).

⁶⁶ *The ancient art of bonsai: cultivating Japanese aestheticism*, Catawiki, (Pristup: 2.7.2020.) <https://www.catawiki.com/stories/5857-the-ancient-art-of-bonsai-cultivating-japanese-aestheticism>.

osim uzgoja minijaturnih stabala, uključuje i divlje, dramatične krajolike s više prirodnih obilježja (kameniti bazeni, sićušni vrhovi, voda) raspoređenih u posudama. Prilikom uzgoja stabala *bonsai* potrebno je paziti i na estetske principe koji posve odgovaraju zen principima estetike: „Stabalce se mora oblikovati na način da izgleda starije nego što ustvari jest“⁶⁷, treba biti određene visine, asimetrično, no ipak uravnoteženo.⁶⁸ Asimetričnost se naglašava na način da stabalce nije posađeno u središte posude, jer se, prema budističkom vjerovanju⁶⁹, u toj točki spajaju nebo i zemlja. Oblikovanje stabalca ovisi o čovjeku, ali utjecaj ljudske ruke ne bi trebao biti uočen. Kako navodi Devidé, „uzgoj *bonsaija* zahtijeva njegu i vrlo mnogo pažnje, strpljenja vještine i ljubavi. Da bi se od mladice stabla razvio *bonsai*, treba mu povremeno podrezivati korjenčiće i grančiće, ispravno mu dozirati vlagu i svjetlost, mijenjati zemlju iz koje raste i vezivanjem tankom žicom voditi mlade izdanke u željenom smjeru koji, međutim, mora biti u skladu s prirodom i vrstom stabalca“.⁷⁰

Primjetno je da je estetski princip *wabi-sabi* – koji obuhvaća nepostojanost, nepotpunost, nesavršenost – izražen u umjetnosti patuljastih stabala (*bonsai*). Ljepota prolaznosti, još jedna cijenjena karakteristika zen estetike, očituje se starošću *bonsai* stabalaca.⁷¹ Stabalca *bonsai* jednostavna su, a sve suvišno uklonjeno je. Odišu starinom i na taj način šalju poruku uzvišenosti. *Bonsai* stabalce ne treba biti samo kopija onoga u prirodi, nego treba izraziti samu biti prirodnog stabla, a pri tome ostaviti dovoljno prostora za interpretaciju i simboliku. *Bonsai* je zen umjetnost usmjerena na čovjekovu nutrinu – omogućava onome koji ga duboko promatra ili oblikuje unutarnji

Slika 4. *Bonsai*

⁶⁷ *The history of Bonsai*, op.cit. [vlastiti prijevod].

⁶⁸ Loc.cit.

⁶⁹ Loc.cit.

⁷⁰ Devidé, Vladimir, op.cit.,str.209.

⁷¹ *The ancient art of bonsai: cultivating Japanese aestheticism*, Catawiki, <https://www.catawiki.com/stories/5857-the-ancient-art-of-bonsai-cultivating-japanese-aestheticism> (Pristup:1.7.2020.).

mir. Ponekad se stanje uma pri oblikovanju *bonsaija* uspoređuje s onim koje se postiže pri rješavanju *koana*⁷², pri čemu čovjek – u meditaciji – pronalazi samoga sebe.

1.6. Zen u japanskim pejzažnim vrtovima

Uvodeći nas u promišljanje o suvremenim japanskim pejzažnim vrtovima, Devidé navodi: „Kao što je ikebana u nekoliko cvjetova ili grančica kondenzirano rascvjetalo stablo, livada ili cvjetnjak, kao što je japanski *bonseki* u jednom kamenu kondenzirana planina, kao što je *haiku* u tri stiha kondenzirani doživljaj pjesnika, kao što je u *no dram*i u nekoliko polagano izvedenih pokreta kondenzirana radnja, kao što je u ozračju čajnog obreda kondenziran ugođaj smirene kontemplacije života i prirode – tako je japanski vrt često na malom prostoru zgusnut prostrani pejzaž“.⁷³

Munstenberg ukazuje na to da su pejzažni vrtovi, koji su često dio zenskih hramova, oblik umjetnosti koji je usko povezan sa zenom te da predstavljaju jednu od najneobičajenijih i najljepših manifestacija japanske kulture.⁷⁴

Kada je zen budizam osvojio Japan, intelektualna je elita odbacila trivijalnost stvarnoga svijeta i pronalazila duhovnu istinu u zenu. Početkom razdoblja Kamakura, umjesto dotadašnjeg plemstva, vlast preuzima vojska pa vojni vladari uređenje vrtova prepuštaju zen redovnicima koji grade vrtove oko hramova kako bi se mogli posvetiti meditaciji. Vrtovi, tako, prestaju biti mjesta za zabavu i rekreaciju.⁷⁵ Redovnici preuzimaju osnovne elemente dotadašnjih vrtova, ali sada su ribnjaci, mostovi, otoci i slapovi bitno umanjenih dimenzija. Zen budizam, koji uči da je važan mir, unutarnja ravnoteža i sklad s prirodom, imao je velik utjecaj na dizajniranje japanskih tradicionalnih vrtova. Dumoulin navodi kako se „pod utjecajem zena razvio novi stil uređenja vrtova s ciljem produhovljenja“.⁷⁶ Namjera zen redovnika – dizajnera vrtova – bila je uspostaviti ravnotežu između elemenata koji daju život i estetskih principa

⁷² *Zen and the Art of Bonsai*, Tanglewood Conservatories, <https://tanglewoodconservatories.com/blog/zen-and-the-art-of-bonsai-in-your-conservatory/> (Pristup: 2.7.2020.).

⁷³ Devidé, Vladimir, op.cit.,str.200.

⁷⁴ Munstenberg, Hugo, op.cit.,str.201.

⁷⁵ Clarke, Andrew, *Japanese Gardens: Development through the Ages*, Unique Japan tours. <https://www.uniquejapantours.com/japanese-gardens-development-ages/> (Pristup: 1.9.2020.).

⁷⁶ Dumoulin, Heinrich, op. cit.,str.188. [vlastiti prijevod].

zena. Osnova uređenja je jednostavnost i simbolika, a cilj – poticanje dubljeg odnosa čovjeka prema prirodi i stvaranje mirnog okruženja za meditaciju i razmišljanje. Ne samo redovnici, nego i građani i vojnici, u zen vrtovima nalaze mir i predah od svakodnevnog života i promišljaju o istini s težnjom da se postigne prosvjetljenje. Kako navodi Dumoulin, zen redovnik Musō pri kreiranju vrtova kombinira spontanost prirode sa simbolizmom: „Musōovi vrtovi najstariji su sačuvani vrtovi i među najljepšima su u Japanu. Stilski oni predstavljaju prijelaz od pejzažnih vrtova heianskog razdoblja prema simbolici kamena kasnog razdoblja Muromachi“.⁷⁷

Može se zaključiti kako simbolika dizajna suvremenih japanskih vrtova uči i one posjetitelje kojima zen i nije vlastiti odabir kako je priroda dio njih i oni dio nje. Osobitost dizajna je jednostavnost, sugestivnost i simbolizam. Voda je jedan od najvažnijih elemenata u japanskim vrtovima i, premda vrtovima pridonosi estetski, ona ima i filozofsko značenje. *The Japanese Garden* vodu u japanskim vrtovima uspoređuje se s Heraklitovom rijekom. „Uvijek se mijenja, no stalno je prisutna, ona je savršeni simbol 'trajne nestalnosti' koja je izražena i u budističkoj i u daoističkoj misli“.⁷⁸ Kako navodi Rigas, „voda u vrtovima predstavlja vitalni element života, kao i prosvjetljenje te čistoću, ona potiče na promišljanje i duhovnu relaksaciju, a pronalazi se u obliku jezera, rijeka i vodopada“.⁷⁹

Put zavojitim kamenim pločama koje vode prema čajnoj sobi usporava korake posjetitelja i priprema ga za unutarnje pročišćenje. Ako je visina čajne kućice malena, to je stoga da podsjeti na skromnost ljudskog bića. Vodi li put ispod grane nekog stabla i posjetitelj se mora sagnuti, sugerira da vlastiti ego mora sniziti i da su svi ljudi jednaki i maleni na putu k unutarnjoj harmoniji. Mostovi imaju posebnu simboliku, oni vode čovjeka iz stvarnog svijeta u onaj duhovni, oni spajaju svjetove.⁸⁰

Najsnažniji odmak prema jednostavnosti i minimalizmu nalazimo u osmišljavanju suhih vrtova, *karesansui*. *Karesansui* su „suhi pejzažni vrtovi izgrađeni od kamena, pijeska i mahovine, koji predstavljaju tradicionalan oblik japanske umjetnosti usko povezane sa

⁷⁷ Loc. cit. [vlastiti prijevod].

⁷⁸ The Japanese Gardens <https://learn.bowdoin.edu/japanesegardens/elements/falls/falls.html> (Pristup: 15. 7. 2020.).

⁷⁹ Rigas, Debra, Elements of a Zen Garden & Their Meaning, hunker. [vlastiti prijevod] <https://www.hunker.com/13428543/elements-of-a-zen-garden-their-meaning> (Pristup: 15.7.2020.).

⁸⁰ Rigas, Debra, Elements of a Zen Garden & Their Meaning, hunker. <https://www.hunker.com/13428543/elements-of-a-zen-garden-their-meaning> (Pristup: 15.7.2020.).

zen budizmom.⁸¹ Najčešće, pijesak ili šljunak s tragovima grablji predstavljaju tok voda, veće kamenje predstavlja otoke i planine, a mahovina šume. Munstenberg ukazuje da „nema drveća, grmlja, trave, cvijeća, niti onoga što bismo očekivali u vrtu. Ipak, osjećaj zena izražava se upravo u tom reduciranju prirode na njezinu srž, u tom napuštanju svega sporednog.“⁸² Suhi pejzažni vrtovi zajedničko su obilježje japanskih zen samostana, a stvoreni su isključivo za razmišljanje i meditaciju kao sredstvo propitivanja i istraživanja samoga sebe i prirode. Keene naglašenu asimetriju zen vrtova opisuje kao „čudesnu nepravilnost rasporeda kamenja“⁸³ koja u promatranju traži sudjelovanje čovjeka, a ne samo divljenje. Od svakog se promatrača očekuje da viđeno na neki način dovrši u svojoj svijesti.

Osnovni elementi japanskih pejzažnih vrtova su kamenje i pijesak, biljke te voda, baš kao i u prirodi samoj. U njima nema zidanih vodoskoka, a dekoracija se postiže kombiniranjem kamena, biljaka i vode. Kamenje se u vrtove slaže s posebnom pažnjom i odabirom lokacije, a najčešće se nalazi u kompozicijama od dva, tri, pet ili sedam komada⁸⁴, a njihovo je pozicioniranje najvažniji način da se priroda prikaže u esencijalnom obliku. Koristi li se kamenje na kojemu su vidljive pukotine ili žile, ono se postavlja tako da se pukotine protežu u istom smjeru. Kamenje u japanskim vrtovima postavlja se tako da odaje dojam stabilnosti i potpune ravnoteže, a posebice trajnosti i čvrstoće. Istrošenost kamena mora gledatelju stvoriti osjećaj potpunog sklada s prirodom i dati potpunu pripadnost određenoj poziciji u vrtu. Uz slaganje i isticanje kamenja, posebna pažnja pridaje se odabiru cvijeća i drveća. Njihova kompozicija u vrtu nije prepuštena slučaju nego se pomno odabire ovisno o bojama kako bi tijekom cijele godine pogled na vrt bio u savršenom skladu. Prilikom odabira drveća, dizajneri vrtova vode brigu o jesenskim bojama, a kod odabira cvijeća o sezoni cvjetanja. Nadalje, položaj drveća odabire se prema njegovoj ulozi u vrtu, ovisno o tome postavlja li se tako da prikriva ili omogućuje pogled na drugi dio vrta. Posebna se pažnja posvećuje drveću koje je uz vodu, njegovom stvaranju sjene ili odraza. Dvije se biljke mogu naći u vrtovima zbog svoga vjerskog značenja, a to su lopoč, sveta biljka budističkog učenja i bor, simbol dugovječnosti. Dugovječnost i drevna tradicija vrtova dočarava se mahovinom, ali i kontroliranjem rasta pojedinih stabala. Vodi se, u

⁸¹ Baroni, Helen Josephine, op.cit.str.179. [vlastiti prijevod].

⁸² Munstenberg, Hugo, op.cit.str.201. [vlastiti prijevod].

⁸³ Keene, Donald, op.cit.str.301. [vlastiti prijevod].

⁸⁴ Dumoulin, Heinrich, op. cit.,str.189.

japanskim vrtovima, posvećuje velika pažnja. Ona je sveprisutna jer je simbol izvora života i snage prirode – jezera predstavljaju akumulaciju energije, a slapovi i potočići simbol su protoka energije. Nalazi se isključivo u onom obliku kako se nalazi i u prirodi, teče, pada i ne prkosi prirodnom tijeku, što je Devidé opisao riječima: „na Zapadu je vrt ukrašen *vodoskokom*, a u Japanu on je ukrašen *vodopadom*. Za vodu je prirodan tok dolje, nizbrdo, i Japanac je ne želi prisiljavati da njemu „za zabavu“ pršti u zrak, upravo suprotno od smjera koji bi sama odabrala“.⁸⁵ Voda je uvijek prirodno oblikovana kako bi na čovjeka djelovala smirujuće i relaksirajuće. Dumoulin vodi u vrtu daje značenje prosvjetljenja: „čista, prozirna voda u jezeru predstavlja čovjekov um kakav bi trebao biti i kakav, pri dostizanju prosvjetljenja, jest“.⁸⁶

⁸⁵ Devidé, Vladimir, op.cit., str. 202.

⁸⁶ Dumoulin, Heinrich, op. cit., str.189. [vlastiti prijevod].

ZAKLJUČAK

Kako je vidljivo iz prethodnih poglavlja, zen budizam snažno je utjecao na razne aspekte kulture suvremenog Japana, u kojemu zen nije samo religija, nego i filozofija i način života. Zen se, u japanskoj kulturi, prepoznaje kroz estetske principe i time odražava njezinu autentičnost.

Razvidno je kako smisao čajne ceremonije ima duboke korijene u povijesti Japana i filozofiji zen budizma, a od same pripreme i ispijanja čaja veću svrhu imaju duhovno pročišćenje i unutarnji mir. U svim je elementima čajne ceremonije prisutan zen: od arhitekture čajnog vrta, preko čajne sobe, *tokonome* s ikebanom i kaligrafskim svitkom do postupka pripreme i ispijanja čaja. Čajna ceremonija, zahtjevana u svojim pravilima i principima, zapravo se sastoji od niza jednostavnih kretnji, toliko jednostavnih da se čini da ih majstor ceremonije obavlja u stanju polusvijesti, potpuno usmjeren na radnju koju obavlja i onu koja slijedi. Pokreti su odmjereni, spori, smirujući, a jednostavnost i sklad kojom ih majstor izvodi odražava produhovljenost i zen. Baš kao i u stvaranju kaligrafskog svitka, bez kojega čajna ceremonija nije zamisliva, u potezu kista u trenutku ispisivanja bez mogućnosti ponavljanja, prisutna je težnja k odmaku od svjetovnosti.

Utjecaj čovjeka na uređenje japanskih vrtova je značajan, ali on prirodu samo usavršava, poštujući principe zen estetike umjesto da ju nasilno mijenja. Japanski vrtovi su mjesta predviđena ne samo za odmor i divljenje prirodi, nego prije svega za meditaciju, relaksiranje duše i uma uz odmak od svakodnevnih problema; to su mjesta gdje se čovjek usredotočuje na traženje samoga sebe i na sjedinjenje s prirodom.

Estetski principi *wabi-sabi* vidljivi su u zen umjetnosti oblikovanja ikebane i bonsaija. Važnost asimetrije, nesavršenosti, starine i sklada prvi su istaknuli zen učitelji, ali danas su to uobičajeni ideali utkani japansku tradicijsku kulturu. Minimalizam te isticanje bitnog, a uklanjanje suvišnog, omogućuju čovjeku dublji uvid i drugačije razumijevanje stvarnosti kao i postizanje više razine svijesti.

Zen redovnici pretočili su svoju filozofiju, dosljednost, disciplinu i estetiku u ona poglavlja japanske kulture po kojima je Japan danas najviše prepoznatljiv u svijetu. Čajna ceremonija, oblikovanje cvjetnih aranžmana i minijaturnih stabalaca, pejzažna

arhitektura i kaligrafija pod utjecajem zen estetskih principa oblikovane su do savršenstva.

S obzirom na gore navedeno nameće se ideja dodatnog ispitivanja povezanosti žitelja suvremenog Japana s principima zena, osobito s obzirom na brojnost religijskih oblika⁸⁷ i utjecaj zapadnjačkoga svjetonazora.

⁸⁷ Više detalja o religiji u Japanu dostupno je u Japanese Journal of Religious Studies, Nanzan Institute for Religion and Culture, <https://nirc.nanzan-u.ac.jp/en/publications/jjrs/> (Pristup: 23.9.2020.)

LITERATURA

Baroni, Helen Josephine. *The Illustrated Encyclopedia of Zen Buddhism*. New York: The Rosen Publishing group, 2002.

Devidé, Vladimir. *Japan*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.

Devidé, Vladimir. *Japan: Prošlost i budućnost u sadašnjosti*. Zagreb: Vjesnik, 1988.

Dumoulin, Heinrich. *A History of Zen Buddhism*. New York: Pantheon Books, 1963.

Firšt, Damir. *Wabi - Sabi - Temeljni pojmovi japanske estetike*. Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Research Gate 2010, 10.13140/RG.2.2.15473.48482. URL: https://www.researchgate.net/publication/311614675_Wabi_-_Sabi_-_Temeljni_pojmovi_japanske_estetike/citation/download (pristup: 1.7.2020.)

Frederic, Louis. *Japan Encyclopedia*. Translated by Käthe Roth. London: The Belknap Press of Harvard University Press, 2002.

Juniper, Andrew. *Wabi sabi: The Japanese Art of Impermanence*. US: Tuttle Publishing, 2003.

Keene, Donald. *Japanese Aesthetics, Vol. 19, No. 3, Symposium on Aesthetics East and West*, str. 293-306. Hawaii: University of Hawai'i Press, 1969. Stable URL: <http://www.jstor.com/stable/1397586>

Ludwig, Theodore M. *The Way of Tea: A Religio-Aesthetic Mode of Life*. History of Religions, Vol. 14, No. 1. str. 28-50. The University of Chicago Press, 1974.

Mason, Penelope E., *History of Japanese art.*. New Jersey: Upper Saddle River, 2005.

Munsterberg, Hugo. *Zen and Art*. Art Journal 1961, Vol. 20, No. 4 (Summer, 1961), pp. 198-202 Published by: CAA Stable URL: <http://www.jstor.com/stable/774379> (pristup: 29.6.2020.)

Show, Sarah (Georgios Halkais, Chapter 8). *Introduction to Buddhist Meditation*. London: HWA Text and Data Menagment, 2009.

Suzuki, Daisetz Teitaro. *Uvod u zen budizam*. Prijevod: Zdenka Sajko. Zagreb: Biovega, 1998.

Suzuki, Daisetz Teitaro, *Zen i japanska kultura*. Prijevod: Zdenka Sajko. Zagreb: Sipar, 2016.

Totman, Conrad. *Povijest Japana*. Zagreb: Barbarat, 2003.

DRUGI IZVORI

Bokuseki, Zen Calligraphy. Beyond Calligraphy, 2010-2018. [online]. URL: <https://beyond-calligraphy.com/2010/03/05/bokuseki-%E5%A2%A8%E8%B9%9F-zen-calligraphy/> (pristup: 1.7.2020.)

Channing, Donna. *About Ikebana*. Unique Japan. [online]. URL: <https://new.uniquejapan.com/about-ikebana/> (Pristup 1.7.2020.)

Chanoyu: The Japanese Tea Ceremony, India international Centre Quarterly, April 1976, Vol.3, No.2, str 159 – 161 Stable [online] URL: <http://www.jstor.com/stable/23001948> (Pristup: 2.7.2020.)

Clarke, Andrew. *Japanese Gardens: Development through the Ages*, Unique Japan tours, 2018. [online]. URL: <https://www.uniquejapantours.com/japanese-gardens-development-ages/> (Pristup: 1.9.2020.)

History: The ancient art of bonsai: cultivating Japanese aestheticism. Catawiki. <https://www.catawiki.com/stories/5857-the-ancient-art-of-bonsai-cultivating-japanese-aestheticism> (pristup 1.7.2020.)

Ikebana: The Japanese way of the flower. ZenVita, <https://www.zenvita.com/blog/ikebana-the-japanese-way-of-the-flower.html> (pristup 1.7.2020.)

Japan before 1333. Boundless art history, 2018. [online]. URL: <https://courses.lumenlearning.com/boundless-arthistory/> (pristup: 21.6.2020.)

Japanese Journal of Religious Studies, Nanzan Institute for Religion and Culture. [online]. URL: <https://nirc.nanzan-u.ac.jp/en/publications/jjrs/> (Pristup: 23.9.2020.)

Jisho, Japanese-English dictionary, [online]. URL: <https://jisho.org/search/bonsai> (Pristup: 29.6.2020.) [vlastiti prijevod]

Ōbaku, zen buddhism, Encyclopædia Britannica. [online]. URL: <https://www.britannica.com/topic/Obaku> (Pristup: 1.9.2020.)

Rigas, Debra. *Elements of a Zen Garden & Their Meaning*, Hunker. [online]. URL: <https://www.hunker.com/13428543/elements-of-a-zen-garden-their-meaning> (Pristup: 15.7.2020.)

The history of Bonsai, Bonsai Sanctum. <https://www.bonsaisanctum.com/history-of-bonsai/> (pristup 1.7.2020.)

Zen and the Art of Bonsai. Tanglewood Conservatories. [online]. URL: <https://tanglewoodconservatories.com/blog/zen-and-the-art-of-bonsai-in-your-conservatory/> (pristup 2.7.2020.)

IZVORI FOTOGRAFIJA

Slika 1. *Čajna kuća*. [Online fotografija] URL: https://cdn.theculturetrip.com/wp-content/uploads/2017/07/31700151776_9f2a637fe5_k.jpg (Pristup: 7.9.2020.)

Slika 2. Hakuin Ekaku, *Ensō*. [Online fotografija] URL: <https://www.terebess.hu/zen/hakuin/img/58.jpg> (Pristup: 7.9.2020.)

Slika 3. *Ikebana*. [Online fotografija] URL: <https://i.pinimg.com/474x/3b/12/1d/3b121d2f0d016fb9440f2a959df32869--candle-arrangements-floral-arrangements.jpg> (Pristup: 7.9.2020.)

Slika 4. *Bonsai* [Online fotografija] URL: <https://www.uredisvojd.com/pictures/articles/38eb76f89394a8889396e3557a6d66bf.jpg> (Pristup: 7.9.2020.)

PRILOZI

PRILOG 1.

Vremenski slijed razdoblja japanske povijesti⁸⁸

do 538.	pretpovijesno razdoblje
538. – 671.	razdoblje Asuka
672. – 780.	razdoblje Nara
781. – 1184.	razdoblje Heian
1185. – 1338.	razdoblje Kamakura
1338. – 1568.	razdoblje Ashikaga
1568. – 1614.	razdoblje Momoyama
1615. – 1876.	razdoblje Tokugawa
1868. – 1911.	razdoblje Meiji
1912. – 1926.	razdoblje Taisho

⁸⁸ Suzuki, Daizets Teitaro, Zen i japanska kultura, op.cit., str. xxxviii.

SAŽETAK

Predmet proučavanja ovoga rada je utjecaj zen budizma na određena poglavlja japanske tradicijske kulture suvremenog Japana. U suvremenoj kulturi Japana zen budizam, koji je osvojio Japan u dvanaestom stoljeću, i danas ima snažan utjecaj na društvo u cjelini, a posebice na kulturu i umjetnost, koje su – u mnogim slučajevima – isprepletene. Ciljevi koji proizlaze iz problema i predmeta ovog istraživanja su prikazati utjecaj zen budizma na poglavlja japanske kulture koja su vezana uz direktan odnos čovjeka i prirode, a to su prvenstveno čajna ceremonija, bonsai, ikebana i pejzažni vrtovi.

Završni rad *Utjecaj zen budizma na određena poglavlja japanske tradicijske kulture suvremenog Japana* uz uvod i zaključak podijeljen je na dva dijela u kojima se analiziraju problemi i prikazuju rezultati analize postojeće tekstualne građe. Poglavlje *Zen budizam u Japanu* uvodi u pojavu zen budizma u Japanu, ukratko objašnjava učenje i prakticiranje zena te daje povijesni pregled prihvaćanja zen budizma, s posebnim naglaskom na estetske principe. Poglavlje koje slijedi, *Zen u japanskoj tradicijskoj kulturi* analizira utjecaj zen budizma na čajnu ceremoniju, posredno i na kaligrafiju, zatim na umjetnost oblikovanja biljaka: ikebanu i bonsai te, konačno, utjecaj na japanske pejzažne vrtove. Kako su osnovna načela zena prenošenje učenja s učitelja na učenika i nezavisnost o riječima i ideogramima, može se zaključiti da spomenuta poglavlja kulture jesu tradicijska jer se učenje o njima, tijekom stoljeća, prenosilo uglavnom usmenom predajom i prakticiranjem uz učitelja. Kao rezultat istraživanja nameće se zaključak da je japansku kulturu nemoguće odvojiti od zen budizma, kao i da ju je nemoguće razumjeti bez poznavanja i razumijevanja osnovnih postavki te budističke doktrine i principa njezine estetike.

Ključne riječi: zen budizam, zen estetika, čajna ceremonija, kaligrafija, ikebana, bonsai, pejzažni japanski vrtovi, Karensasui

ABSTRACT

The influence of Zen Buddhism on certain chapters of the traditional culture of contemporary Japan

The subject of this paper is the influence of Zen Buddhism on certain chapters of the Japanese traditional culture of contemporary Japan. In contemporary Japanese culture, Zen Buddhism, which conquered Japan in the twelfth century, still has a strong influence on society as a whole, and on culture and the arts in particular, which are - in many cases - intertwined. The goals arising from the problems and subjects of this research are to analyze the impact of Zen Buddhism on those chapters of Japanese culture that are related to the direct relationship between man and nature, namely the tea ceremony, bonsai, ikebana and landscape gardens.

The structure of the paper *The Influence of Zen Buddhism on Certain Chapters of Japanese Traditional Culture of Contemporary Japan* with an introduction and conclusion is divided into two parts in which problems are analyzed and research results are presented. The chapter Zen Buddhism in Japan introduces the emergence of Zen Buddhism in Japan, briefly explains the teaching and practice of Zen, and provides a historical overview of the acceptance of Zen Buddhism, with special emphasis on aesthetic principles. The chapter that follows, Zen in Japanese Traditional Culture analyzes the influence of Zen Buddhism on the tea ceremony, indirectly on calligraphy, then on the art of plant design: ikebana and bonsai, and finally the influence on Japanese landscape gardens. As the basic principles of Zen are the transmission of learning from teacher to student and independence of words and ideograms, it can be concluded that these chapters of culture are traditional because learning about them, over the centuries, was transmitted mainly orally and practiced with the teacher. As a result of the research, the conclusion is that it is impossible to separate Japanese culture from Zen Buddhism, as well as that it is impossible to understand it without knowing and understanding the basic tenets of this Buddhist doctrine and the principles of its aesthetics.

Key words: Zen Buddhism, Zen Aesthetics, Tea Ceremony, Calligraphy, Ikebana, Bonsai, Japanese Landscape Gardens, Karensasui